

НЕЙРОЛІНГВІСТИКА (від нейро... і лінгвістика) — розділ мовознавства на перетині нейрологічних наук, психології та лінгвістики, що вивчає мозкову природу мовленнєвої діяльності у її проекції на механізми кодування і декодування мовлення. Найтісніше Н. пов'язана з психолінгвістикою, мед.-біологічними, психол.-педагогічними та інформ.-технічними науками. Термін «Н.» у 1960-х рр. увів у науковий обіг нейропсихолог О. Лурія. Нині з огляду на тісний зв'язок Н. із психолінгвістикою пропонують синоніміч. назву «нейропсихолінгвістика» (К. Сєдов).

Об'єктом дослідж. Н. є система мови у її співвідношенні з мозк. механізмами породження і розуміння мовлення в різних ситуаціях соц. взаємодії. На перших етапах осн. предметом дослідж. Н. була мозк. природа мовленнєвої діяльності в нормі та при локал. ураженнях мозку — афазіях (О. Лурія, О. Леонтьєв, Р. Якобсон). Нині у Н. вивчають і різномірні розлади і дефекти мовлення при порушеннях вегетатив. нерв. системи, дисфункціях мотор. і сенсор. систем, у змінених станах свідомості тощо. Таким чином, предмет Н. — мозк. організація комунікат. компетенції особистості (В. Беянін, К. Сєдов, Т. Чернігівська).

Передумовами формування Н. стали відкриття в галузі нейрофізіології, лінгвістики та психології. Так, на поч. 19 ст. австр. лікар, засн. френології Ф.-Й. Галль виявив локалізацію псих. процесів у корі головного мозку. У 2-й пол. 19 ст. франц. хірург П. Брока довів існування функцій. асиметрії головного мозку та зон, що відповідають за породження мовлення. Саме його вважають фундатором афазіології (термін М. Труссо) — галузі медицини, скерованої на вирішення практ. завдань діагностики і корекції патологій мовлення, спричинених локал. ураженнями мозку. Надалі ці теорії розробляли М. Бернштейн, Н. Бехтерева, Дж.-Х. Джексон, Р. Сперрі, Р. Якобсон та ін. Наук. статус афазіології як початок становлення сучас. Н. набула у працях О. Лурії в серед. 20 ст.

Практично в цей час у лінгвістиці було доведено необхідність розмежування мови та мовлення (роботи В. фон Гумбольдта, Я. Бодуена де Куртене, Л. Щерби і насамперед — дослідж. амер. вченого, фундатора трансформац. граматики Н. Хомського). Ці напрацювання сприяли становленню й актив. розвитку психолінгвістики, започаткованої у працях амер. дослідників Р. Брауна, Дж. Міллера, Д. Слобіна та ін. У 1960-70-х рр. на теренах СРСР сформувалися потужні Моск. і Петербур. психолінгвіст. школи, представлені у розробках Л. Виготського, О. Леонтьєва, М. Жинкіна, Л. Сахарного, укр. дослідників О. Потебні, П. і В. Зінченків, О. Лактіонова, П. Блонського та ін., що заклали основи

виокремлення Н. як самост. галузі гуманітарно-природн. знання.

У 1960-х рр. О. Лурія вперше запропонував нейролінгвіст. метод дослідж. мовленнєвих патологій, що уможливив висновок про функційну специфіку мозк. діяльності у процесах породження мовлення. Нині дослідниц. апарат Н. представлено методами клініч. спостереження, проникного втручання (тести Вада, унілатерал. електросудомна терапія, метод електростимуляції окремих ділянок мозку, стереотаксич. метод), методами дихотич. прослуховування і рентгенографії, нейровізуал. (електроенцефалографія, мозк. сканування, ядрово-магніт. резонанс, позитронна емісійна томографія) та ін. методами функційно-структур. мапування мозку. Релевантними для Н. стали й поширені у психолінгвістиці експерим. методи асоціатив. експерименту, семант. диференціала, доповнення, градуал. шкалювання тощо.

Сучас. стан розвитку Н. найширше відбивають праці представників амер., європ. та рос. наук. шкіл. Осн. проблематика амер. та європ. дослідників охоплює неврол. реабілітацію при локал. ураженнях мозку (А. Бассо, Д. Бенсон, Ф. Боллер, М. Форбс); новітні методи дослідж. мозк. діяльності (К.-М. Браун, П. Гаґоорт, Д. Норріс, Дж.-М. Мак-Квін, А. Катлер, Л. Остерхоут); експерим. обчислювал. моделі вивчення норматив. мовлення та його порушень при посттравматич. розладах (Д.-А. Майхенбаум, Ф. Шапіро); вивчення моделювал. властивостей дзеркал. нейронів, їхньої ролі в комунікатив. процесах та при аутич. псих. захворюваннях (Дж. Ріццолатті, М. Якобоні, А.-Е. Гарріс, С.-Л. Смолл); дискурсивну специфікацію мови (Р.-А. Мудар, С.-Б. Чепмен, В.-Ф. Рейна, Дж. Конфрі); пошуки неінвазив. методів дослідж. мозку (С. Лак, Т. Генді); вивчення зв'язків між невербал. поведінкою та механізмами мозк. обробки мовних сигналів (Н.-Дж. Гордон, В.-Л. Фляйшер); нейролінгвіст. аспектів білінгвізму (Е. Альсен, М. Гораль, Е.-С. Леві, Дж.-Л.-К. Облер) тощо.

Представники Моск. (Т. Ахутіна, І. Зимня, В. Петренко, Є. Тарасов) і Петербур. (Т. Чернігівська, Л. Балонов, В. Деглін, Г. Доброва) нейролінгвіст. шкіл опрацьовують заг.-теор. і прикладні аспекти Н., що стосуються розробок у галузі афазіології (Х. Кючуков, О. Ушакова, В. Яшина), логопедії (В. Воробйова, Т. Філічева, Г. Чиркіна); судових експертиз (Т. Авер'янова, В. Козлов, О. Скрипников) та психодіагностик (А. Баранов, В. Беянін); проблем комунікат. впливу (А. Журавльов, М. Димшиць, І. Черепанова), змінених станів свідомості та порушень сенсорно-мотор. систем мовлення (В. Бельтюков, Л. Дергачов, О. Мещеряков, С. Сироткин, М. Шакенова) тощо.

В Україні дослідж. з Н. представлені у межах Переяслав. психолінгвіст. школи, де від 2008 видають фаховий зб. наук. праць «Психолінгвістика». Переважна більшість опубліков. дослідж. стосується вивчення порушень і дефектів мовлення (Л. Засєкіна, В. Мілінчук, І. Ревуцька), процесів породження і розуміння мовлення в різних дискурсах (Н. Акімова, О. Балабан, М. Ли́ла, С. Максименко, Б. Ткач) тощо.

Нейролінгвіст. проблематика у працях укр. дослідників ґрунтовно розроблюється в галузях логопедії (школа Є. Соботович) та змінених станів свідомості (школа Е. Носенко), авторознав. та судово-лінгвіст. експертизи (С. Вул, О. Довженко, Н. Клименко, Л. Кузниченко, Т. Литвин, О. Линник, О. Мусієнко), лінгвогендерології (О. Горошко). Проте найактивніше опрацьовується проблема комунікат. і мовленнєвого впливу, представлена у розробках представників Одес. школи сугестив. лінгвістики (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, М. Дружинець, А. Ковалевська, І. Лакомська, О. Олексюк, В. Щербак), якими вперше укладено асоціативні словники реклам. лексики, та Київ. лінгвіст. школи (Н. Слухай, О. Акульшин, О. Климентова, Л. Компанцева, С. Кудінов, В. Петрик, М. Присяжнюк).

Рекомендована література

1. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. Москва, 1956;
2. G. A. Miller. Language and Communication. New York, 1963;
3. K. Pribram. Languages of the brain: experimental paradoxes and principles in neuropsychology. Englewood Cliffs, 1971;
4. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва, 1979;
5. Якобсон Р. О. Мозг и язык. Избранные работы. Москва, 1985;
6. Ковалевська Т., Сологуб Г., Ставченко О. Асоціативний словник української рекламної лексики. О., 2001;
7. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. К., 2003;
8. Горошко Е. И. Функциональная асимметрия мозга, язык, пол: Аналитический обзор. Москва; Х., 2005;
9. E. Ahlsén. Introduction to Neurolinguistics. Amsterdam, 2006;
10. N. Chomsky. Language and Mind. Cambridge, 2006;
11. Седов К. Ф. Нейропсихолінгвістика. Москва, 2007;
12. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. О., 2008;
13. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролінгвістики. Изд. 3-е. Москва, 2009;
14. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних мовах. Х., 2009;
15. N. J. Gordon, W. L. Fleisher. Effective Interviewing and Interrogation Techniques. Cambridge, 2011;
16. Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. О., 2011;
17. M. A. Arbib. How he Brain Got Language. Oxford, 2012;
18. A. Basso, F. Boller, M. Forbes. Rehabilitation of aphasia // Handbook of Clinical Neurology. 2013. Vol. 110;
19. Ахутина Т. В. Нейролінгвістический анализ лексики, семантики, прагматики. Москва, 2014;
20. S. J. Luck. An Introduction to the Event-Related Potential Technique. 2nd ed. Cambridge, 2014;
21. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. К., 2015;
22. Акульшин О. В., Заруба О. Г., Компанцева Л. Ф. та ін. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії. К., 2018;
23. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект. К., 2018;
24. Слухай Н. Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини. К., 2019.

Т. Ю. Ковалевська

Бібліографічний опис:

Нейролінгвістика / Т. Ю. Ковалевська // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-72974>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).